PATRIK LEKEŠ – DOMINIK VANČO[1]

Možnosti výučby staroslovienčiny v rámci pregraduálnej prípravy učiteľov slovenského jazyka a literatúry[2]

DOI 10.17846/pdjkss.2026.236-249

Lekeš, Patrik – Vančo, Dominik: Possibilities for Teaching Old Church Slavonic in the Undergraduate Training of Slovak Language and Literature Teachers

This article presents options for teaching Old Church Slavonic as part of the training of future teachers of the Slovak language and literature at the Department of Slavic Philology, Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University in Nitra. It focuses not only on the content and methods of university-level teaching, but also on its didactic approach and practical application. The second part presents activities devised by students with the aim of introducing primary school pupils to the topics of Old Church Slavonic, the Glagolitic alphabet, Cyril and Methodius, and Great Moravia in an engaging and age-appropriate manner. The activities incorporate elements of escape games, treasure hunts, cryptography, problem-based learning, argumentation and critical thinking. The aim of the article is to highlight the importance of linking specialist university training with teaching practice, and to explore ways of creatively teaching Old Church Slavonic to younger pupils.

Old Church Slavonic; Old Church Slavonic literature; didactics; modern teaching methods; the Cyril and Methodius tradition

Úvod

Na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre predstavuje problematika staroslovienčiny stabilnú súčasť študijných plánov filologicky – slovakisticky orientovaných študijných programov zastrešovaných Katedrou slovanských filológií, ktoré sú zamerané na prípravu budúcich učiteľov, translatológov a editorov. Otázkam staroslovienskeho písomníctva ako významnej etape dejín slovenského jazyka i slovenskej literatúry sa študenti uvedených programov venujú parciálne už na bakalárskom stupni štúdia v rámci vyučovacích predmetov *dejiny spisovnej slovenčiny* či *staršia slovenská literatúra*, no komplexnejší rozmer má v tomto kontexte až vyučovací predmet magisterského stupňa *staroslovienčina*

[1] Mgr. Patrik Lekeš, PhD., Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Štefánikova trieda 67, 949 74 Nitra. ORCID 0000-0002-9466-1883. PhDr. Dominik Vančo, PhD., Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Štefánikova trieda 67, 949 74 Nitra. ORCID 0009-0002-5493-408X.

[2] Štúdia bola realizovaná v rámci projektu III/19/2026 *Veľkomoravské tradície v slovenskej historickej próze* s finančnou podporou UGA UKF v Nitre.

(v prípade študentov učiteľstva a translatológie), resp. *základy staroslovienskeho písomníctva* (v prípade študentov editorstva). V rámci magisterského štúdia sú problematike historickej lingvistiky venované okrem *staroslovienčiny* aj ďalšie predmety, a to *základy slavistiky* a *vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Daný súbor vyučovacích predmetov tak sprostredkúva študentom ucelený prehľad vývinových zmien jazyka od indoeurópčiny k praslovančine a neskôr sa kladie dôraz na vývin už samotnej slovenčiny v jej dialektologickej pestrosti.

Cieľom príspevku je priblížiť koncepciu výučby staroslovienčiny v rámci vysokoškolského štúdia budúcich učiteľov slovenského jazyka a literatúry, ktorá bola realizovaná v zimnom semestri akademických rokov 2024/2025 a 2025/2026 v rámci predmetu *staroslovienčina* na Katedre slovanských filológií FF UKF v Nitre.

Teoretický rámec vyučovacieho predmetu *staroslovienčina*

Výučba staroslovienčiny pozostáva z kombinácie prednášok a seminárnych cvičení prebiehajúcich podľa systému párnych a nepárnych týždňov, t. j. prepájajú sa teoretické poznatky s praktickou prácou s textom. Vzhľadom na to, že predmet je realizovaný v trvaní jedného semestra, je potrebné prispôsobiť obsahovú stránku vyučovacieho procesu tomuto časovému rámcu. Jedným z primárnych teoretických východísk je zadefinovanie samotného pojmu staroslovienčina, resp. staroslovienske písomníctvo, pod ktorým rozumieme istý ucelený súbor literárnych pamiatok spísaných v rôznych redakciách staroslovienskeho jazyka v hlaholskom, resp. cyrilskom písme, príp. ojedinele aj v latinskom písme. Zároveň ide o najstaršiu fázu vzniku slovanských písomností, ktorá sa dá vymedziť rozpätím 9. – 11. storočia, keďže od 12. storočia sa za kontinuant staroslovienčiny zvyknú terminologicky považovať rôzne redakcie cirkevnej slovančiny (porov. Dudášová-Krišššáková 2010, Žeňuch 2024). To umožňuje časovo, priestorovo i kultúrne identifikovať oblasť, ktorej sa výučba dotýka.

Problematika staroslovienčiny sa však nemusí obmedzovať iba na striktnú lingvistickú stánku, t. j. poznanie jednotlivých jazykových rovín staroslovienskeho jazyka, ale umožňuje zohľadnenie rôznych hľadísk, vďaka ktorým sa staroslovienčina ukazuje ako komplexnejší kultúrno-historický fenomén.

Lingvistické hľadisko. Ide najmä o opis a charakteristiku staroslovienčiny ako jazykového systému podľa jednotlivých jazykových rovín (najmä hláskoslovie, gramatika, lexika), pričom sa zdôrazňujú špecifiká tohto systému (v porovnaní so súčasnou slovenčinou), napr. nosové samohlásky, jerové hlásky, duál, špecifické gramatické tvary a pod. Taktiež sa spomínajú rôzne vývinové fázy (prastaroslovienčina, moravsko-panónska staroslovienčina, klasická staroslovienčina) a redakcie staroslovienčiny (pozri Večerka 1984), kde sa kladie dôraz na špecifiká moravsko-panónskej staroslovienčiny, napr. v prípade podrobného

rozboru pamiatok *Kyjevské listy* a *Frizínske zlomky* podľa koncepcie Martina Pukanca (porov. Pukanec-Schurmann-Divéky 2018, Pukanec 2019).

Literárne hľadisko. Pri rozbore textov staroslovienskeho písomníctva možno pracovať aj s literárno-historickou charakteristikou daných pamiatok, t. j. ide o poznanie nielen ich literárnohistorickej, ale i estetickej hodnoty, keďže literatúra veľkomoravskej epochy sa zvykne často označovať za počiatok (nielen) slovenských literárnych dejín. Je preto dôležité vedieť konkretizovať, ktoré texty patria do súboru cyrilo-metodskej prekladovej (biblické, liturgické a právne preklady) a pôvodnej tvorby (napr. *Proglas*) a zároveň poznať aj tvorbu ostatných členov veľkomoravskej literárnej školy a jej pokračovateľov, t. j. texty ako *Život Konštantína, Život Metoda, Život Nauma,* Chrabrov spis *O písmenách* a pod. (pozri Pauliny 1964, Krošláková – Habovštiaková 1993, 1994).

Paleografické hľadisko. Študenti si osvojujú zručnosť čítať i písať v hlaholskom a cyrilskom písme prostredníctvom čítania textov a praktických transliteračných cvičení. V teoretickej rovine sa venuje pozornosť pôvodu hlaholského písma, a to najmä inšpiračným zdrojom podľa teórie Ľubomíra Kralčáka (2014). V súvislosti s tým sa podrobne pracuje aj s textom mnícha Chrabra *O písmenách*, ktorý predstavuje cenné dobové svedectvo o autorstve a celkovom kontexte vzniku hlaholského písma. Doplnkovo sa spomína aj používanie hlaholiky v chorvátskom kultúrnom prostredí, kde sa toto písmo stalo výraznou súčasťou národnej kultúrnej identity a historickej pamäti, a to vrátane známeho mýtu o autorstve sv. Hieronyma.[3] Pozornosť sa venuje porovnaniu oblej (veľkomoravskej) a neskoršej hranatej (chorvátskej) formy hlaholiky.[4]

Translatologické hľadisko. Prekladový rozmer staroslovienskeho písomníctva sa ukazuje vo viacerých rovinách. Približujú sa tzv. predcyrilometodské preklady, ktoré vznikli vo veľkomoravskom prostredí pre potreby pastorácie ešte pred príchodom Konštantína a Metoda v roku 863. Ide o *Otčenáš*, *Vyznanie viery*, *spovedné formuly* a *krstný sľub*, ktoré nesú prvky moravsko-panónskeho kultúrneho jazyka. Pozornosť sa tiež venuje osobnosti Konštantína Filozofa ako priekopníkovi slovanskej teórie prekladu, a to najmä na základe podrobného

[3] V chorvátskom prostredí sa hlaholika používala naprieč stredovekom až do obdobia novoveku. K najznámejším chorvátskohlaholským pamiatkam patrí napr. *Bašćanska ploča* či *Misal po zakonu rimskoga dvora* (1483), ktorý je prvou chorvátskou tlačenou knihou v hlaholike. Dátum vydania misála (22. február) sa neskôr začal pripomínať ako „Dan hrvatske glagoljice i glagoljaštva". Pozri napr. Bogović, M. (2019). *Glagoljica – Bitna odrednica hrvatskog identita*.

[4] Rôzne formy hlaholských grafém v zachovaných rukopisoch pozri v publikácii Vajs, J. (1932). *Rukověť hlaholské paleografie*.

rozboru tzv. *Predhovoru k evanjeliáru*, niekedy nazývaného aj ako *Rozprava o prekladaní* (pozri Pauliny 1980). V súvislosti s prekladom sa možno orientovať aj na problematiku prekladania staroslovienskych textov do súčasnej slovenčiny, čo je oblasť, ktorá má v slovenskom kultúrnom i vedeckom prostredí pomerne stabilnú tradíciu (Krošláková 1985, 1992, 1997). Študenti sa oboznamujú s rôznymi variantmi prekladu *Proglasu* či *moravsko-panónskych legiend*, pričom sa učia identifikovať rôzne uplatnené prekladateľské koncepcie a následne vybrať vhodnú verziu prekladu pre potreby pedagogickej praxe na základných či stredných školách.

Historické hľadisko. Ide o charakteristiku dobového geopolitického kontextu a historických okolností, ktoré viedli k vzniku staroslovienskeho písomníctva, t. j. aké bolo pozadie Rastislavovej žiadosti o kresťanských misionárov. V tejto súvislosti sa rozoberá znenie Rastislavovho posolstva zachovaného s drobnými odlišnosťami v *Živote Konštantína*, *Živote Metoda* a tiež v *Nestorovej kronike.* Približuje sa činnosť christianizačných misií a jazyková, náboženská a kultúrna situácia pred príchodom Konštantína a Metoda.

Kultúrne hľadisko. Staroslovienske písomníctvo funguje ako významný činiteľ rozvoja slovanskej kultúry (gramotnosť, literatúra, náboženstvo, právne usporiadanie a pod.). Taktiež sa naň možno pozerať ako na východisko neskorších kultúrnych tradícii pestovaných v prostredí slovanského sveta, ktorých výrazný rozmach nastal najmä v období národného obrodenia (veľkomoravská, cyrilo-metodská, svätoplukovská, svätogorazdovská tradícia). Mnohé moderné literárne diela intertextuálne nadväzujú na texty veľkomoravskej proveniencie. Študenti tak získavajú základný prehľad v týchto dielach, ktoré sú využiteľné aj v pedagogickej praxi, napr. ako doplnkový učebný (literárny) materiál.

Koncepcia seminárnych cvičení

Počas výučby sa na seminárnych cvičeniach primárne sústreďujeme na prácu s konkrétnymi textami. Ide prevažne o úryvky, ktoré sú nepreložené, aby sa zachoval kontakt študentov so staroslovienskym znením (resp. cirkevnoslovanským, ak ide o neskorší odpis) a zároveň sú písané v hlaholskom a cyrilskom písme, aby sa postupne budovala znalosť oboch týchto alfabetických sústav. Ako doplnkový textový materiál slúžia v istých prípadoch texty nepreložené, ale transliterované do latinky, príp. texty preložené do slovenčiny – a je cieľom danej aktivity skôr obsahový rozbor alebo cielená analýza prekladu pôvodného staroslovienskeho textu.

V úvode semestra sa venuje zvýšená pozornosť osvojovaniu si hlaholiky a cyriliky, ktorých znalosť je neskôr potrebná pre samotnú prácu s textom. Študenti majú k dispozícii tabuľky, v ktorých sú uvedené jednotlivé grafémy. Spôsobov na osvojovanie si týchto písiem je viacero, resp. možno uplatňovať rôzne druhy

cvičení. Najmä uplatňujeme transliteračné cvičenia, t. j. prepis hlaholského alebo cyrilského textu do latinky – v tejto prvotnej fáze ide primárne o schopnosť plynule prepínať medzi alfabetickými sústavami, nie o obsahový alebo jazykový rozbor pamiatky, hoci tieto dve stránky nemožno od seba celkom izolovať. Pri tomto transliteračnom smere (neznáme písmo – známe písmo) sa buduje skôr pasívna znalosť hlaholských a cyrilských grafém, preto je nevyhnutné realizovať aj opačný smer, t. j. transliterovať text v latinke do hlaholiky, resp. cyriliky. Môže ísť pri tom o reálny staroslovienský text alebo vo fáze učenia písma aj o ľubovoľný text – medzi tradičné zadania v tomto smere patrí transliterácia vlastného mena. Dôležitou súčasťou je tiež nácvik písania samotných grafém. Pre tento účel možno využiť publikácie, ktoré sú určené napr. na nácvik hlaholského písma, kde sú jednotlivé grafémy rozložené na konkrétne ťahy v zadanej postupnosti. Takouto publikáciou je napr. *Malý šlabikár HLAHOLIKY* (2014). Potenciál uplatnenia majú tiež rôzne tvorivé aktivity, ktorými môžeme študentov učiteľstva inšpirovať k vytváraniu takýchto cvičení aj pre mladších žiakov v pedagogickej praxi. V prípade hlaholiky sa ponúka napr. forma didaktickej hry, v rámci ktorej sa pexeso realizuje na báze grafematických dvojíc v latinke a hlaholike, príp. v cyrilike. V rámci domácej prípravy študenti transliterujú rozsiahlejšie textové pasáže podľa zadania vyučujúceho.

Výber textov, s ktorými pracujeme na seminárnych cvičeniach, zohľadňuje nielen stanovenú časovú dotáciu (ktorá je v istom zmysle mantinelom), ale aj žánrovo-tematickú pestrosť súboru staroslovienskeho písomníctva. Výber teda zahŕňa texty liturgické (napr. modlitby – *Otčenáš*; *Kyjevské listy*), (cirkevno) právne (*Nomokánon*, *Penitenciál*, *Zákon súdny*), umelecké (*Proglas*, *Život Konštantína*, *Život Metoda*, *Modlitba pred smrťou*, *Pochvala Cyrilovi Filozofovi*, *Život Nauma*) i vecné (*O písmenách, Rozprava o prekladaní*). Vzhľadom na to, že počas seminárnych cvičení nie je možné venovať adekvátny čas rozboru všetkých relevantných pamiatok, tak študentom je sprostredkovaný tiež odporúčaný zoznam textov na individuálnu domácu prípravu, ktoré by mali byť schopní odborne reflektovať.

Úryvky jednotlivých textov čerpáme primárne z čítaniek a príručiek určených pre štúdium staroslovienčiny, napr. Krošláková, E. – Habovštiaková, K. (1994). *Základy slavistiky a staroslovienčina*, Večerka, R. (1996). *Staroslověnské texty*, Bauerová H. (2016). *Texty ke studiu staroslověnštiny se slovníčkem* (2016), Bartoň, J. (2017). *Klasická staroslověnština.* Študenti majú k dispozícii taktiež prekladový slovník (prevzatý a upravený z: Večerka 1996: 151-190).

Prvou písomnosťou, zvolenou na textové cvičenia, je *Otčenáš*. Aktivita je zameraná na prvotné oboznámenie sa so staroslovienčinou prostredníctvom zvukového materiálu. Na začiatku študenti ešte nevedia, o aký text ide. Vypočujú si akustickú verziu modlitby *Otčenáš* zo záznamu omše, pričom ich úlohou je sústrediť sa predovšetkým na zvukovú stránku jazyka, výslovnosť a použitú lexiku.

Po vypočutí nahrávky nasleduje krátka diskusia, slúžiaca na formuláciu prvých dojmov a študenti sa pokúšajú na základe počutého identifikovať modlitbu. Učiteľ môže zároveň zisťovať, ktoré slová či slovné spojenia zachytili a či v nich dokážu rozpoznať paralely so súčasnou slovenčinou alebo inými slovanskými jazykmi. Aktivita tak prirodzene vedie k uvedomeniu si historickej a jazykovej príbuznosti staroslovienčiny so slovenčinou.

Následne je predstavený konkrétny textový úryvok a pristúpi sa k jeho analýze. Pozornosť sa sústreďuje na jednotlivé slová a ich význam, podobnosť so súčasnou slovenčinou, prípadne na odlišnosti vo výslovnosti, hláskosloví, tvarosloví či lexike. Študenti sa tak učia pracovať s textom nielen ako s historickým dokumentom, ale aj ako s jazykovým materiálom.

Aktivita zároveň vytvára vhodný úvod k ďalším zadaniam, pretože vychádza zo známeho textu, prezentovaného v inej jazykovej podobe. Kombinácia počúvania a následnej analýzy umožňuje najprv jazyk intuitívne vnímať a až potom svoje pozorovania konfrontovať s konkrétnymi jazykovými javmi.

Ďalej uvedieme niekoľko príkladov zadaní,[5] ktoré v rámci práce s literárnymi pamiatkami realizujeme:

1) Prepis textu v obmenách: hlaholika – cyrilika – latinka, a to podľa jednotnej tabuľky (pozri Bartoň 2017: 60-61).

Popis: Pracuje sa s vybranými staroslovienskymi textami a ich úryvkami, prepisovanými v troch rôznych grafických podobách – v hlaholike, cyrilike a latinke. Študenti využívajú jednotnú tabuľku, ktorá zachytáva korešpondenciu medzi znakmi jednotlivých písiem a slúži ako pomôcka pri prepise. Nejde pritom iba o mechanické nahrádzanie jednotlivých znakov, ale aj o postupné osvojovanie si systému a princípov, podľa ktorých sú staroslovienske texty zapisované.

Aktivita umožňuje prakticky si osvojiť hlaholskú a cyrilskú abecedu, orientovať sa v jednotlivých znakoch a zároveň pozorovať rozdiely medzi oboma písmami. Pri prepise do latinky sa študenti oboznamujú s princípmi transliterácie a získavajú možnosť porovnávať grafickú podobu staroslovienskeho textu s jeho latinkovým zápisom.

Jednotná tabuľka zároveň umožňuje, aby sa pri prepise rôznych textov postupovalo rovnakým spôsobom. Postupne sa tak učia samostatne identifikovať znaky, vyhľadávať ich ekvivalenty a prepísať celý úryvok bez priamej pomoci učiteľa. Aktivita zároveň slúži ako príprava na prácu s autentickými staroslovienskymi prameňmi a textami.

2) zhodnotenie a komparácia prekladov (napr. traktát mnícha Chrabra *O písmenách* v prekladoch od E. Paulinyho, J Stanislava a P. Ratkoša; pozri

[5] K jednotlivým zadaniam uvádzame príklady fragmentov, ktoré sú na základe empirického overenia sa seminároch adekvátne pre konkrétny typ cvičenia.

Krošláková – Habovštiaková 1994: 16), pokus o vlastný preklad do slovenského jazyka.

Popis: Študenti pracujú s vybraným staroslovienskym textom a jeho existujúcimi slovenskými prekladmi. Ako vhodný príklad možno využiť traktát mnícha Chrabra *O písmenách*, pri ktorom porovnajú preklady E. Paulinyho, J. Stanislava a P. Ratkoša. Ich úlohou je sledovať, akým spôsobom jednotliví prekladatelia interpretujú pôvodný text, a identifikovať odlišné miesta v prekladoch.

Pozornosť sa sústreďuje najmä na výber slov, formuláciu viet, významové odtiene a prípadné rozdiely v interpretácii konkrétnych staroslovienskych výrazov či konštrukcií. Študenti sa pokúšajú vysvetliť, prečo mohli prekladatelia zvoliť odlišné riešenia, a zároveň posudzujú, ktorý z prekladov podľa ich názoru najlepšie vystihuje význam a štylistický charakter originálu. Aktivita vedie k uvedomeniu si, že preklad historického textu nie je iba mechanickým prevodom slov, ale zahŕňa aj interpretačné možnosti.

V nadväznosti na komparáciu existujúcich prekladov následne vytvoria vlastný preklad vybraného úryvku do súčasnej slovenčiny. Pri jeho tvorbe sa pokúsia využiť poznatky získané z práce s originálom aj z porovnania jednotlivých prekladateľských riešení. Svoje prekladateľské rozhodnutia následne stručne zdôvodnia a porovnajú ich s riešeniami uvedených prekladateľov. Aktivita prepája jazykovú analýzu, interpretáciu textu a praktickú skúsenosť s prekladom staroslovienčiny.

Špecifická pozornosť sa venuje *Proglasu* Konštantína Filozofa, ktorý v slovenskom literárnom kontexte funguje vo viacnásobnom preklade, tzv. prekladovej sérii. Študenti sa učia vnímať sakrálnu i umeleckú stránku textu, rovnováha ktorých môže pri preklade variovať. Na základe porovnania prekladov Jána Stanislava, Viliama Turčányho a Ľubomíra Feldeka sa študenti zamýšľajú nad uplatnenou prekladateľskou koncepciou, ktorá v prípade *Proglasu* výrazne osciluje medzi historizáciou (pridŕžaním sa výrazových vlastností predlohy) a modernizáciou (približovaním sa výrazovým vlastnostiam cieľového jazyka a kultúrneho prostredia). Súčasne sa diskutuje o výbere vhodného prekladu pre potreby pedagogickej praxe. Vo väčšine prípadov sa študenti zhodnú na preklade Viliama Turčányho, ktorý sa vyznačuje historizáciou a zachovávaním adekvátneho pátosu, ktorý si sakrálny text tohto typu žiada, no zároveň je jeho spracovanie adekvátne aj z pohľadu transferu umeleckých kvalít. Naopak preklad Ľubomíra Feldeka študenti síce hodnotia ako esteticky pôsobivý a inovatívny, no nepovažujú ho za adekvátne sprostredkovanie originálneho *Proglasu* žiakom. Rozbor prekladov *Proglasu* možno tiež obohatiť o čítanie textu Daniela Pastirčáka *Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov* (2012), čo je umeleckou interpretáciou *Proglasu* zohľadňujúcou detského recipienta, no zachovávajúcou invariant východiskového textu.

3) vybrané gramatické a lexikálne cvičenia:

a) vyhľadajte v texte tvary minulého času (úryvok z textu *Modlitba pred smrťou*) – následne tvary identifikujú, určia ich gramatické vlastnosti a podľa

potreby porovnajú so spôsobom vyjadrenia minulého času v súčasnej slovenčine. Cvičenie slúži na upevnenie poznatkov o tvorení a používaní minulého času v staroslovienčine a zároveň podporuje schopnosť samostatne identifikovať gramatické javy v súvislom texte.

b) vyhľadajte v texte tvary podstatných mien, prídavných mien, zámen (úryvok z textu *Napomenutie k vladárom*)[6] – pri identifikovaných tvaroch určujú základný tvar a podľa potreby aj príslušné gramatické kategórie. Cvičenie umožňuje upevniť si poznatky o skloňovaní a zároveň sledovať používanie jednotlivých slovných druhov priamo v staroslovienčine.

c) vypíšte z textu slová, ktoré nemajú lexikálny kontinuant v súčasnej slovenčine (úryvok z textu *Emerámova spovedná modlitby z Euchológia sinajského*) – vybrané lexémy vypíšu a pokúsia sa určiť ich význam na základe kontextu, prípadne pomocou slovníkových či iných jazykovedných zdrojov. Cieľom cvičenia je poukázať na zmeny v slovnej zásobe a na lexikálne rozdiely medzi staroslovienčinou a súčasnou slovenčinou.

d) Identifikujte v texte slová terminologického charakteru a vyčleňte termíny prevzaté súčasnou slovenčinou (úryvok z textu *Príkazy svätých otcov*) – určí sa, ktoré z týchto výrazov sa zachovali aj v súčasnom slovenskom jazyku, prípadne v akej podobe a s akým významom sa používajú. Cvičenie poukazuje na kontinuitu staršej slovnej zásoby a zároveň umožňuje sledovať významové a tvarové zmeny jednotlivých termínov.

4) Komplexná analýza textu (úryvok z textu *Kyjevské listy*).

Popis: Študenti majú k dispozícii vybraný úryvok z *Kyjevských listov*, ktorý analyzujú z pohľadu viacerých jazykových rovín. Postupne sa zameriavajú na grafickú stránku a fonetickú, morfologickú, syntaktickú a lexikálnu rovinu. Identifikujú vybrané gramatické javy, určujú tvary slov, sledujú stavbu viet a venujú pozornosť slovnej zásobe a jej vzťahu k súčasnej slovenčine. Súčasťou analýzy je aj interpretácia obsahu úryvku a jeho zasadenie do širšieho kontextu staroslovienskeho písomníctva. Cieľom aktivity je prepojiť poznatky získané pri jednotlivých čiastkových cvičeniach a aplikovať ich pri samostatnej práci s autentickým staroslovienskym textom. V prípade *Kyjevských listov* sa venuje tiež pozornosť diferenciácii typických západoslovanských a južnoslovanských jazykových čŕt, kombináciou ktorých sa pamiatka vyznačuje. Podrobne sa analyzuje 20. modlitba, ktorá má v kontexte života Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre špeciálne postavenie, keďže je súčasťou chorálu, ktorý zaznieva počas slávnostných podujatí univerzity, akými sú napríklad promócie absolventov.

[6] Ako jeden z pomocných vedeckých prameňov majú študenti k dispozícii publikáciu: Stanislav, J. (1987). *Staroslovienský jazyk. Diel 2.*

Aktivity študentov pre potreby pedagogickej praxe

Význam výučby staroslovienčiny sa naplno prejavuje vtedy, keď študenti dokážu nadobudnuté poznatky preniesť aj do (pedagogickej) praxe. Práca so staroslovienčinou totiž poskytuje budúcim učiteľom príležitosť rozvíjať nielen odborné a jazykové kompetencie, ale aj schopnosť sprostredkovať náročnejšie jazykové a kultúrne témy primeraným spôsobom žiakom. Prepájanie vysokoškolskej prípravy s reálnymi potrebami školskej praxe preto predstavuje prirodzenú súčasť moderného prístupu k výučbe predmetu. Zároveň sa usilujeme prepojiť odborný ráz predmetu s didaktickým zameraním študijného programu. Praktická semestrálna práca študentov učiteľstva má podobu návrhu didaktickej aktivity uplatniteľnej v rámci výučby na základných alebo stredných školách. Práce študentov sú zamerané na tvorbu a realizáciu materiálov, úloh a vzdelávacích aktivít, ktoré možno využiť priamo vo vyučovaní slovenského jazyka a literatúry. Takáto činnosť umožňuje študentom overovať svoje odborné vedomosti v praktických (modelových) situáciách a zároveň premýšľať nad tým, ako staroslovienčinu priblížiť žiakom pútavo, zrozumiteľne a v súvislosti s témami, ktoré poznajú zo súčasnej slovenčiny. Súčasťou práce študentov je aj praktická realizácia navrhovanej aktivity v seminárnej skupine, čo ponúka priestor na konštruktívnu spätnú väzbu nielen od vyučujúceho, ale aj od ostatných členov skupiny. Staroslovienčina sa tak nestáva iba predmetom akademického štúdia, ale aj prostriedkom na rozvíjanie didaktických kompetencií budúcich učiteľov.

Tematické zameranie aktivity by sa malo pohybovať v oblasti staroslovienčina, hlaholika, veľkomoravské dejiny (dejiny jazyka) – vzhľadom na charakter učebných osnov pre nižšie a vyššie sekundárne vzdelávanie sú to najmä posledné dva zmienené okruhy. Podoba navrhovanej aktivity je variabilná, môže ísť o činnosť v rôznych fázach vyučovacej hodiny. Študentom odporúčame vychádzať z trojfázového modelu EUR, ktorý je založený na aktívnom prepájaní východiskových poznatkov (prekonceptov, resp. miskonceptov) s novými poznatkami na základe kognitívneho konfliktu.[7] Jednotlivé aktivity by preto mali byť konkretizované pre jednu z daných fáz (evokácia, uvedomenie, reflexia), pretože od nej sa odvíja intencia a realizácia aktivity. Pre konkrétnejšiu vizualizáciu uvádzame niekoľko modelových návrhov, ktoré sme so študentami učiteľského štúdia realizovali na seminárnych cvičeniach z predmetu staroslovienčina. Všetky aktivity boli pre študentov pripravené tak, aby boli potenciálne implementovateľné do pedagogického procesu na základných alebo stredných školách (podľa vhodnosti vzhľadom na predpokladaný vek žiakov) a aby odzrkadľovali moderné prístupy k výučbe. Predstavené návrhy zároveň slúžili študentom ako príklad pre vytváranie vlastných didaktických aktivít.

[7] Pozri Hrašková, M. a kol. (2020). *Literárne praktikum I.*; Gavora, P. a kol. (2008). *Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka.*

1) Pátranie po Svätoplukovi

Aktivita funguje ako únikova hra. Žiaci dostanú sériu indícií, máp, krátkych textov a obrázkov (podľa zváženia učiteľa). Ich úlohou je postupne odhaliť: kto bol Svätopluk, kde vládol, aké územie ovládal, čo sa stalo po jeho smrti a pod.

Žiak na základe historických prameňov a indícií: charakterizuje Svätopluka ako panovníka Veľkej Moravy, lokalizuje Veľkú Moravu na mape, identifikuje územia, ktoré sa spájali s jej najväčším rozmachom, vysvetlí význam Svätoplukovej vlády, opíše situáciu po jeho smrti, spolupracuje v skupine a vyvodzuje závery z historických informácií.

Na začiatku môže učiteľ prečítať krátky úvod: „Píše sa rok 894. Svätopluk, jeden z najmocnejších panovníkov Veľkej Moravy, zomrel. Po jeho smrti sa jeho ríša začína meniť a historické záznamy o jeho vláde sa roztrúsili. Do vašich rúk sa dostala tajomná schránka. Obsahuje iba niekoľko kúskov máp, textov a symbolov. Ak dokážete správne poskladať Svätoplukov príbeh, získate záverečné heslo a otvoríte schránku.“Žiaci dostanú 40 minút na vyriešenie všetkých úloh.

Napríklad: **Stanovište 1 – Kto si?**

Žiaci dostanú 5 – 6 krátkych kartičiek s informáciami. Niektoré sa týkajú Svätopluka, iné iných historických osobností. Napríklad: „Bol panovníkom Veľkej Moravy.“; „Jeho vláda sa spája s obdobím najväčšieho územného rozmachu Veľkej Moravy.“; „Zomrel v roku 894.“; „Jeho meno sa spája s Cyrilom a Metodom.“; „Bol egyptským faraónom.“; „Vládol Franskej ríši.“ a iné. Úlohou žiakov je vybrať iba informácie patriace k osobe Svätopluka. Na zadnej strane správnych kartičiek sú písmená. Po ich zoradení vznikne napríklad: **SVÄTOPLUK.** To je prvé heslo, ktoré ich posúva ďalej.

2) „Ste Cyril a Metod – rozhodnite sa!“

Žiaci v skupinkách dostanú problémové situácie. Napríklad: „Prichádzate na územie, kde ľudia hovoria iným jazykom. Ako ich budete učiť?“; „Knihy sú v jazyku, ktorému väčšina ľudí nerozumie. Čo urobíte?“; „Niekto tvrdí, že bohoslužby môžu byť iba v určitom jazyku. Ako budete argumentovať?“.

Skupiny rozhodujú a obhajujú svoje riešenie. Žiaci prostredníctvom heuristických stratégií formujú a zvyšujú schopnosť argumentácie, selekcie informácií a kritického myslenia. Každá skupina: a) prečíta problémovú situáciu, b) vyberie alebo navrhne riešenie, c) svoje rozhodnutie zdôvodní pomocou dostupných informácií, d) pripraví min. 2 – 3 argumenty, e) predstaví svoje rozhodnutie ostatným skupinám, f) reaguje na jednu otázku alebo námietku spolužiakov. Na záver učiteľ spolu so žiakmi analogicky odhalí historický kontext spojený s príchodom Cyrila a Metoda.

3) Hlaholika ako tajné písmo

Žiaci dostanú tabuľku hlaholiky a každý si vyberie svoje „krycie meno“. Napríklad:

MARTIN → prepis do hlaholiky

Potom si navzájom posielajú krátke tajné správy, ktoré musia spolužiaci roz-

lúštiť. Aktivitu je možné modifikovať tak, že učiteľ schová po triede 5 správ v hlaholike. Ich rozlúštenie dáva dohromady záverečné heslo.

Cieľom je oboznámenie sa žiakov s hlaholikou, rozvoj ich pozornosti, schopnosti dekódovať informácie a zároveň hravé prepájanie historického kontextu a učiva zameraného na jazyk. Žiaci sa na chvíľu stanú „kryptológmi", ktorí musia odhaliť význam textu zapísaného v písme, ktoré dnes už bežne nepoužívame.

Aktivitu je možné skombinovať napr. v rámci čitateľskej dielne pri práci s historickým románom pre deti a mládež Romana Brata *Tajné písmo* (2019), ktorého leitmotívom je práve hlaholika ako typ tajného a špeciálneho písma.

4) Cyrilo-metodský komiks

Aktivita je zameraná na prepojenie vedomostí o živote Konštantína a Metoda so zážitkovou a tvorivou činnosťou, v rámci ktorej si žiaci vypracujú vlastný cyrilo-metodský komiks. Žiaci pracujú v menších skupinách (ideálne dvojice alebo trojice) podľa princípov kooperatívneho vyučovania. Každá skupina dostane k dispozícii jeden komiksový panel, ktorý obsahuje ilustrácie a prázdne polia, do ktorých dopĺňajú vlastný text na základe vlastných vedomostí. Jednotlivé skupiny pracujú s odlišnými komiksovými panelmi, ktoré dokopy tvoria ucelený dej, resp. sujet. Vzhľadom na tvorivý charakter aktivity sú prípustné obsahové odchýlky od reálnych historických udalostí. V závere aktivity skupiny prezentujú svoju časť cyrilo-metodského „príbehu" pred zvyškom triedy a ostatné skupiny môžu identifikovať historické nepresnosti, príp. diskutovať o nich diskutovať. Aktivitu je preto vhodné zaradiť do fázy uvedomenia významu, príp. reflexie.

5) Konštantín Filozof na sociálnych sieťach

Žiaci, príp. skupiny žiakov dostanú zadanie vytvoriť fiktívny profil na sociálnej sieti pre Konštantína Filozofa. Vypracovanie nemusí byť v elektronickej podobe, zaujímavou alternatívou môže byť práve papierová forma, kde je priestor na variabilné výtvarné spracovanie. Cielene sa pracuje na takomto princípe anachronizmu, aby sa historicky vzdialené udalosti priblížili zábavnou a tvorivou činnosťou modernej dobe. Žiaci však musia do profilu pridávať informácie, ktoré korešpondujú s osobnosťou Konštantína Filozofa. Žiaci by preto mali disponovať dostatočnou bázou poznatkov. Aktivitu odporúčame realizovať so žiakmi na stredných školách, ktorí sa už vedia orientovať v online prostredí sociálnych sietí.

Aktivít a zadaní bolo pripravených viac, z toho dôvodu uvádzame ešte niekoľko príkladov: **Historické pexeso**, ktoré je spájané v kombinácii: osobnosť ↔ udalosť, miesto ↔ význam a pod.; **Živá časová os**: žiaci sú jednotlivé udalosti a musia sa sami zoradiť; **Kto som?:** žiak má na čele meno Rastislav/Svätopluk/Cyril/Metod a otázkami zisťuje svoju identitu; **Reklamná kampaň na Proglas:** žiaci dostanú vybrané myšlienky z Proglasu a ich úlohou je vytvoriť reklamnú kampaň na čítanie a vzdelanie. Môžu vytvoriť plagát, slogan, reklamu, krátke video, príspevok na sociálnu sieť. Ústredná otázka: „Ako by Konštantín presvied-

čal dnešných mladých ľudí, že čítať a vzdelávať sa má zmysel?“ Na záver svoje kampane prezentujú a vysvetlia, ako súvisia s myšlienkami Proglasu.

Záver

Výučba staroslovienčiny na Katedre slovanských filológií Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre predstavuje kontinuálnu súčasť odbornej prípravy študentov filologicky orientovaných študijných programov. Jej význam pritom presahuje rámec osvojovania si historického jazykového systému a poznávania najstarších slovanských písomných pamiatok. Staroslovienčina vytvára priestor na komplexné prepájanie jazykovedného, literárnovedného, paleografického, translatologického, historického a kultúrneho pohľadu, čím študentom umožňuje vnímať staroslovienske písomníctvo ako mnohovrstevný fenomén slovanskej kultúry.

Takto koncipovaná výučba zároveň nadväzuje na odbornú tradíciu katedry, v rámci ktorej má slavistika, historická jazykoveda a problematika staroslovienčiny svoje stabilné miesto. Kontinuita tejto tradície sa neprejavuje iba v zachovávaní tematického okruhu v študijných plánoch, ale aj v snahe rozvíjať spôsoby, akými možno staroslovienčinu sprostredkovať súčasnej generácii študentov. Tradičná práca s autentickým textom sa tak prirodzene dopĺňa o nové didaktické postupy, zážitkové učenie, tvorivé úlohy či heuristické a kooperatívne stratégie. Zachovávanie odbornej kontinuity sa tým nestáva prekážkou inovácie, ale naopak jej východiskom.

Osobitnú hodnotu má v tomto kontexte prepájanie vedeckej a pedagogickej praxe. Poznatky získavané prostredníctvom výskumu staroslovienčiny a staroslovienskeho písomníctva nachádzajú svoje uplatnenie priamo vo vyučovacom procese, zatiaľ čo požiadavky pedagogickej praxe spätne ovplyvňujú spôsob výberu, interpretácie a didaktického spracovania odborného obsahu. Študenti učiteľstva tak nie sú iba recipientmi vedeckých poznatkov, ale učia sa s nimi aktívne pracovať, interpretovať ich a transformovať do podoby primeranej žiakom základných a stredných škôl. Práve tento proces možno vnímať ako jednu z podstatných súčastí ich profesijnej prípravy.

Realizované aktivity ukazujú, že aj obsahovo náročná a historicky vzdialená problematika môže byť v pedagogickom procese sprístupnená prostredníctvom aktivizujúcich metód. Práca s hlaholikou a cyrilikou, textová analýza, komparácia prekladov, riešenie problémových situácií, únikové hry, tvorivé úlohy či využitie prvkov moderného digitálneho a sociálneho prostredia umožňujú žiakom vnímať staroslovienčinu nielen ako súbor historických faktov, ale ako živý priestor na objavovanie jazykových, literárnych a kultúrnych súvislostí.

Významným aspektom koncepcie predmetu je preto postupný prechod od poznávania staroslovienčiny k schopnosti sprostredkovať jej podstatu iným. Študent, ktorý dokáže analyzovať starosloviensky text, porozumieť jeho historické-

mu a kultúrnemu kontextu, reflektovať rôzne možnosti jeho prekladu a následne vytvoriť primeranú didaktickú aktivitu, prepája odbornú kompetenciu s kompetenciou pedagogickou. V tomto zmysle sa vysokoškolská výučba nestáva uzavretým akademickým priestorom, ale súčasťou kontinuálneho procesu, v ktorom sa vedecké poznanie transformuje do pedagogickej praxe.

Staroslovienčina ako vyučovací predmet má potenciál plniť funkciu predmetu nielen historicko-lingvistického či literárnohistorického, ale aj funkciu prostriedku formovania budúcich učiteľov slovenského jazyka a literatúry. Koncepcia výučby predstavená v príspevku sa usiluje o prepojenie odbornej tradície pestovanej na Katedre slovanských filológii FF UKF v Nitre s požiadavkami pedagogickej praxe preferujúcej moderné vyučovacie prístupy. Odborne ladené témy späté so staroslovienskym písomníctvom či cyrilo-metodskou tradíciou tak môžu nabrať aj rozmer tvorivej a kreatívnej činnosti.

Literatúra

Bartoň, Josef: Klasická staroslověnština (učebnice s čítankou). Praha: KLP, 2017. 83 s.

Bauerová, Helena: Texty ke studiu staroslověnštiny se slovníčkem. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. 118 s.

Bogović, Mile: Glagoljica – Bitna odrednica hrvatskog identita. Zagreb: ALFA D.D., 2019. 331 s.

Brat, Roman: Tajné písmo. Bratislava: IKAR, 2019. 175 s.

Dudášová-Krišššáková, Júlia: Z problematiky staroslovienskeho a cirkevnoslovanského jazyka. In: Slavica Slovaca, 2010, roč. 45, č. 1, s. 58-71. Dostupné na: https://slavistika.sk/wp-content/uploads/2023/02/2010_1.pdf

Gavora, Peter a kol.: Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka. Nitra: ENIGMA, 2008. 193 s.

Hrašková, Mariana a kol.: Literárne praktikum I. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2020. 135 s.

Kralčák, Ľubomír: Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód. Martin: Matica slovenská, 2014. 207 s.

Krošláková, Ema – Habovštiaková, Katarína: Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993. 153 s.

Krošláková, Ema – Habovštiaková, Katarína: Základy slavistiky a staroslovienčina. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre, Fakulta humanitných vied, 1994. 213 s.

Krošláková, Ema: Z problematiky prekladov staroslovienskej literatúry do slovenčiny. In: Slavica Slovaca, 1985, roč. 20, č. 3, s. 268-277.

Krošláková, Ema: Staroslovienska literatúra a teória prekladu. In: Slavica Slovaca, 1992, roč. 27, č. 1, s. 62-71.

Krošláková, Ema: K teoretickým problémom prekladu staroslovienskych textov. In: Slavica tergestina, 1997, č. 5, s. 43-50.
Pastirčák, Daniel: Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012. 23 s.
Pauliny, Eugen: Konštantín Filozof ako teoretik prekladu. In: Revue svetovej literatúry, 1980, roč. 16, č. 1, s. 165-169.
Pauliny, Eugen: Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1994. 248 s.
Pukanec-Schurmann-Divéky, Martin: Folia glagolitica Zempliniensia. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2018. 166 s.
Pukanec, Martin: Antológia textov (nielen) slovenských redakcií staroslovienčiny. Brno: Tribun EU, 2019. 234 s.
Slivka, Dušan a kol.: Malý šlabikár HLAHOLIKY. Bratislava: Hlaholská akadémia Domu Matice slovenskej v Bratislave, 2014. 53 s.
Stanislav, Ján: Staroslovienský jazyk – vysokoškolská učebnica pre filozofické a pedagogické fakulty vysokých škôl. Diel 2. Morfológia. Bratislava: SPN, 1987. 312 s.
Vajs, Josef: Rukověť hlaholské paleografie. Praha: Slovanský ústav, 1932. 165 s.
Večerka, Radoslav: Staroslověnština. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 231 s.
Večerka, Radoslav: Staroslověnské texty. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1996. 195 s.
Žeňuch, Peter: Slováci a cirkevná slovenčina – kultúrno-historické súvislosti. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2024. 208 s.